

KİTAP İNCELEMESİ

Wallerstein, Immanuel M. (2013). *Sosyal Bilimleri Düşünmemek: 19. Yüzyılın Paradigmasının Sınırları* (İstanbul, BGST Yayınları) (Çev. Taylan Doğan).

“Sosyal Bilimleri Düşünmemek: 19. Yüzyıl Paradigmalarının Sınırları” isimli kitabı tahlil etmeden önce yazarı *Immanuel M. Wallerstein*’ı takdim etmekte fayda vardır. Wallerstein, 28 Eylül 1930 Amerika Birleşik Devletleri New York doğumlu sosyolog, dünya sistemleri analisti ve kendi tanımıyla “tarihsel sosyal bilimci” dir. Dünya sorunlarına küçük yaşlardan itibaren ilgi duyan yazar, akademik kariyerine Afrika çalışmaları ile başlamıştır. Yaklaşık yirmi yıl boyunca sosyoloji camiasında Afrikanist olarak tanımlanmasının ardından ABD-SSCB çekişmesinin akabinde 1970’lerde Avrupa/Kuzey Amerika araştırmalarına yönelmiştir. Kapitalizme yönelik geliştirdiği eleştirilerde ve küreselleşme karşıtı hareketler içinde bulunduğu dönemde “üçüncü dünya” teorilerini reddetmiştir. 1974 yılında kaleme aldığı *Modern Dünya* adlı eserinde yer alan “Dünya Sistemler Teorisi” adını verdiği sistematik analiziyle literatürde ayrı bir yer kazanmıştır. 1990’lı yıllara doğru gelindiğinde ise başkanlığını yaptığı Gulbenkian Komisyonu ile *Sosyal Bilimleri Açın* adlı eseri kalem almış ve sosyal bilimlerin tarihsel bağlamı içerisinde kategorize edilmesine dair çeşitli çıkarımlarda bulunmuştur. Ardından 1991 yılında yazmış olduğu *Sosyal Bilimleri Düşünmemek* isimli kitabıyla sosyal bilimlerin yapılandırılmasına yönelik yeni bir çağın aralanmasına sebep olmuştur.

Sosyal Bilimleri Düşünmemek kitabı önsöz, teşekkür, giriş, kaynakça ve dizin bölümlerinin haricinde toplam altı temel bölüm etrafında şekillenmektedir. Bu bölümler sırasıyla “Sosyal Bilimler: Doğuştan Çatallanmaya”, “Gelişme Kavramı”, “Zaman ve Uzay Kavramları”, “Marx’a Yeniden Dönmek”, “Braudel’e Yeniden Dönmek” ve “Düşünmemek Olarak Dünya-Sistemleri Analizi” şeklinde adlandırılmıştır. Bu bölümlerin altında toplam yirmi alt başlık bulunmaktadır. Kitabın dil yapısı ve anlatım özelliklerine bakıldığında, terimsel ifadelerin sıklıkla yer aldığı yoğun bir akademik dil kullanıldığı görülmektedir. Bu bakımdan, okuyucuların kitabın içeriğiyle ilişkili olarak teorik bir altyapıya sahip olmasını gerektirmektedir. Yazar tarafından görüşlerin temellendirilmesi noktasında sıklıkla dipnotlardan yararlanıldığı görülmektedir.

Sosyal Bilimleri Düşünmemek isimli kitap Wallerstein'in sosyal bilimlerin gerçekliğini açıklamak ve bütün yönleriyle içerisinde bulunduğu krizi değerlendirmek için kaleme aldığı kıymetli eserlerindedir. Bu amaç doğrultusunda bulunduğu öngörülerle sosyal bilimlerin günümüz dünyasındaki yerini de etkileyen yazar, sosyal bilimlerin sistematik bir şekilde yeniden yapılandırılması hususunda önemli bir rol üstlenmektedir. Kendi bakış açısını temellendirme noktasında farklı ideolojik yaklaşımlara yer veren yazarın güçlü bir kritik yeteneği bulunmaktadır.

Temelde 19. yüzyılda ortaya çıkan sosyal bilimlere ve paradigmalarını değerlendiren Wallerstein eserinin genel çerçevesini, sosyal bilimlere yönelik üç yanlış paradigma üzerinde şekillendirmiştir. Bu paradigmalardan ilki, ulus-devletleri birbirinden bağımsız “organizmalar” gibi görmektir. Wallerstein, ulus-devletleri dünya-sistemin bir parçası olarak görmek gerektiği fikrini savunmaktadır. Bahsi geçen yanlış paradigmalardan ikincisi, toplumsal değişimleri tarihsel bağlamını göz ardı etmektir. Toplumsal gelişmeleri ve krizleri tarihsel bir akış içerisinde algılamamak, yorumlamamak yapısal dönüşümleri açıklamakta yetersizdir. Bu durumu Newtoncu bakış açısıyla özdeşleştiren yazar “zaman ve uzay” algısıyla devletler, toplumlar ve olaylar şeklindeki indirgemeci bir perspektiften toplumsal değişmelerin açıklanamayacağını dile getirmektedir. Kitapta yer alan şu ifadeler düşüncesini özetler niteliktedir: “...Devletler arasındaki farklılıkları anlama çabası, devletlerin kendi içerisinde buldukları tarihsel sürekliliği etkiledi. Öncelikle tarihsel sistemler arasında daha sistematik karşılaştırmalar yapmış olsaydık analizlerimiz daha verimli olurdu (Wallerstein, 2013: 71).” Üzerinde düşünülmemeyen son paradigmaya göre sosyal bilimlere sosyoloji, siyaset bilimi, iktisat, tarih ve uluslararası ilişkiler gibi farklı disiplinlere bölmek toplumsal gerçekliğin bir bütün olarak değerlendirilmesine engel olmaktadır. Ek olarak, bahsi geçen disiplinlerin uzmanları kendi alanları dışında yeterli akademik donanıma sahip değillerdir. Bu sebeple kendilerini daha çok geliştirmelerine ve vizyonlarını geniş tutmalarına gereksinim bulunmaktadır.

Sosyal Bilimleri Düşünmemek kitabının ilk bölümünde yazar tarafından sıklıkla Fransız Devrimi'nin modern dünya-sisteminde tarihsel bir önem arz ettiğinin altı çizilmiştir. Ardından Fransız Devrimi sonrası 19. yüzyılda sosyal bilimler kategorisi altında tasnif edilen siyaset bilimi, iktisat, sosyoloji ve tarih disiplinlerindeki kurumsallaşma sürecinden bahsedilmiş ve ampirik sınırlamalarla toplumsal değişimi temellendirdikleri vurgulanmıştır. Wallerstein'a göre zamanla dünya burjuvazisi tarafından çizilen sınırların ötesine geçmeyi başaran sosyal bilimler; ideolojiler ve sistem karşıtı hareketler eşliğinde sosyo-ekonomik farklılıkları derinleştirmiş ve dünya sistemini büyük bir değişikliğe uğratmıştır. Bu değişim süreci arasında yer alan önemli bir unsur

da bir faaliyet olarak sosyal bilimlerin doğuşudur. 1848–1914 yılları arasında tarih, sosyoloji, iktisat, coğrafya, siyaset bilimi, antropoloji gibi farklı disiplinlere ayrılan sosyal bilimlerin kurumsallaşması 1960’lı yıllara doğru akademik bir ivme kazanmıştır. Yazar bu disiplinlerin birbirinden keskin sınırlarla ayrılması yerine “tarihsel sosyal bilimler” çatısı altında toplanması gerektiğini savunmaktadır.

Kitabın ikinci bölümünde Fransız Devrimi gibi küresel çapta büyük yankı uyandıran Sanayi Devrimi yeniden tanımlanmış ve devrimi oluşturan tarihsel süreç nedenleri ile birlikte aktarılmıştır. Devrimin neden Fransa’da değil de Büyük Britanya’da başladığını sayfalarca açıklayan yazar, bu durumun sebebini Büyük Britanya’nın sahip olduğu tarımsal zenginlik, pamuklu dokuma sanayii ve nispi şehirleşme ile izah etmiştir (Wallerstein, 2013: 51–59). Aynı bölüm içerisinde sosyal bilimlerin farklı inceleme metotlarına da yer veren Wallerstein; haritaların, meta-tarihin ve yeni bir istatistik biliminin tarihsel sürekliliği yordamada önemli birer araç olduğunu belirtmiştir. Bu konuyla ilişkili olarak devlet sınırlarını aşkın bir biçimde sunulan verilerin organize edilerek daha güçlü bir perspektif kazandıracağını ifade etmiştir.

Yazar, kitabın üçüncü bölümünde din ve ideoloji üzerinden açıkladığı Afrika’yı ve kendine özgüllüğü ile tarihsel bağlamı çerçevesinde ele aldığı Hindistan’ı ayrı başlıklar altında incelemiştir. Afrika çalışmaları üzerinde uzun bir süre yoğunlaştığı bilinen Wallerstein’a göre Avrupalılara kıyasla Afrikalılar mevcut düşünce sistemlerinin ağırlığını daha az hissetmektedirler. Bu sebeple toplumsal hareketlere yol açan tercihlerin bu coğrafyada daha tutarlı ilerleyeceğini aktaran yazar “...fakat böylesi kavrayışların oluşabilmesi ancak tartışmayı eski evrenselcilik/tikelcilik çıkmazına sokmaktan sakınmakla mümkün olabilir (Wallerstein, 2013: 137).” diye de eklemektedir. Yine aynı bölüm içerisinde açıklanan ve bir diğer ülke Hindistan’a bakıldığında kendisine özgü bir kültürü, dünya görüşü ve dinsel hareketleri olduğundan bahsedilmektedir. Yazarın betimlemelerine göre Hindistan diğer bütün devletlerden sahip olduğu bu nitelikler sebebiyle ayrılmakta ve tarihsel bir özgüllük alanı inşa etmektedir.

Kitabın dördüncü bölümünde Karl Marx ve *Friedrich Engels ile anılan Marksizm ideolojisini kendi içerisinde çağlara bölerek açıklayan Wallerstein, temel önermelerini ise üç farklı başlık altında toplamıştır*. Bunlardan ilki, proletaryanın kapitalist dünyanın sosyoekonomik süreçlerindeki merkezi niteliğidir. İkincisi, en ileri ülkelerin sahip olduğu önceliklidir. Kapitalizmin ve proletaryanın doğuşunun ilk olarak gerçekleştiği Batı Avrupa’da sosyalist devrimlerin de öncelikli olarak gerçekleştirilmesi bu doğrultuda şaşırtıcı değildir. Son önerme ise ticaret ve sanayi sermayeleri arasındaki farkın ekonomik öneminin altını çizmektedir. Kapitalizmin iki farklı sunumu olan bu

sermaye biçimleri, sanayi sermayesinin önde olduğu bir düzende ilerici bir zafer olarak meydana gelmektedir.

Beşinci bölümde tarihçi Fernand Braudel'e iki ayrı başlık ayıran yazar, Braudel'in kapitalizm anlayışının liberallerden ve Marksistlerden farklı bir minvalde ilerlediğini dile getirmektedir. Braudel'in temel argümanlarına göre kapitalizm alışılmışın dışında ve spekülatif bir şekilde tanımlanmaktadır. Aynı bölüm içerisinde, 19. yüzyılda yaşanan sosyal bilimlerin kurumsallaşma süreciyle ilişkilendirilen Anneles Hareketi'nden de bahseden yazar; multi-disiplinerlik, evrensellik, toplumsal örgütlenme, ilerlemecilik ve serbest pazar anlayışıyla bu dönemi fiiliyatta yakından ilişkilendirmektedir. Bir önceki cümlede belirtilen çok disiplinliliğe karşı olan Wallerstein durumun tezatlığını şu cümlelerle izah etmektedir: “...Çok disiplinlilik, disiplinleri aşmaya çalışıyormuş gibi görünür...ancak bizatihi terimin kendisi ayrı ayrı disiplinler kategorilerinin meşru ve anlamlı olduğunu varsayar (Wallerstein, 2013: 227) ...”

Son bölümde yazar, sosyal bilimlere yönelik bazı kalıp yargılar özelinde okuyucuları düşünmeye sevk etmeyi amaçlamaktadır. Sosyal bilimlerin disiplinler arası çalışmalarda bulunmasını yine bu bölüm içerisinde eleştiren Wallerstein'a göre kolektif araştırmalarda bulunmak için uzmanlaşmış olmak büyük bir gereksinimdir. Bu uzmanlaşma yalnızca mikro düzeyde değil aynı zamanda makro bağlamda da ele alınmalıdır. Nitekim üniversitelerin ve kütüphanelerin içerisinde sosyal bilimlerinin yeniden organizasyonu sağlandığı takdirde teorik ve metodolojik ilerlemeler de kaydedilecektir. Wallerstein'ın modern-kapitalist dünya ekseninde açıkladığı bu öngörüler, sosyal bilimlerin gerçekliğini ve çıkmasını temellendirmek bakımından önemli bir yol haritası sunmaktadır.

Sonuç olarak *Sosyal Bilimleri Düşünmemek* kitabı, sosyal bilimlerin mevcut teorik ve metodolojik yaklaşımlarının eleştirilmesinin gerekliliğini vurgulayarak bu alanın teorik altyapısının yeniden gözden geçirilmesini teşvik eden bütüncül bir perspektif sunmaktadır. Kitap, sosyal bilimlerin yalnızca kendi içindeki yapı ve süreçlerle sınırlı kalmaması gerektiğini, aynı zamanda tarihsel, felsefi, psikolojik ve kültürel bağlamlarla da etkileşim halinde olması gerektiğini detaylı bir şekilde savunmaktadır. Nitekim, sosyal bilimlerde bilgi üretim süreçlerinin epistemolojik temellerini sorgularken bu süreçlerin daha güvenilir hale gelmesini destekleyen önemli bir eser olarak okuyucuyla buluşmaktadır.

Arş. Gör. Yelda Yılmaz
İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi